

Maatwerkgericht handelen van docenten VO

In deze brochure:

- ⇒ Maatwerk leveren door docenthandelen af te stemmen op leerlingkenmerken: theoretische achtergronden
- ⇒ Aan de slag met maatwerkgericht handelen: het voorbeeld van het Baken Stad College

Deze brochure is samengesteld in het kader van het SLOA project “Haal eruit wat erin zit!”, op het Baken Stad College, vmbo school in Almere. De school voert dit project uit van september 2011 tot

september 2013, samen met onderzoeksbureau Oberon uit met subsidie vanuit de SLOA regeling, VO Raad, Utrecht.

Het Baken Stad College is een vmbo school die aan alle leerlingen kwalitatief goed onderwijs op maat wil geven. De school zoekt naar manieren om dit op maat bieden van onderwijs te verbeteren. In het tweejarige SLOA project op het Baken Stad Collegedraait het om het afstemmen van docenthandelen op de individuele behoeften van leerlingen, met andere woorden het leveren van maatwerk. Dit maatwerkgericht handelen vraagt om informatie over leerlingen en de deskundigheid van docenten om deze informatie om te zetten in handelen afgestemd op de leerling.

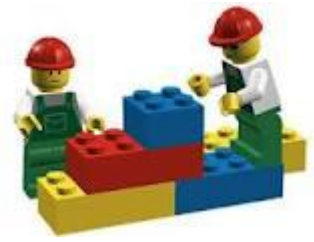
Docenten gaan in het SLOA project op basis van gegevens over leerlingen maatwerkgericht handelen in teamverband vormgeven. Dit wordt ondersteund door onderzoek met als centrale onderzoeksvraag:

Hoe kunnen docenten het eigen handelen afstemmen op de onderwijsbehoeften van leerlingen, gebruikmakend van beschikbare gegevens over deze leerlingen?

Maatwerkgericht handelen vormt een centraal begrip binnen het project. Het onderzoek is gestart met een literatuurstudie. Daarbij is ook gekeken naar leerlingkenmerken die een rol kunnen spelen in het vormgeven van maatwerkgericht handelen. In deze brochure worden de belangrijkste bevindingen beschreven.

Vervolgens wordt in de brochure ingegaan op hoe men op het Baken Stad College aan de slag is gegaan met maatwerkgericht handelen.

Definitie van maatwerkgericht handelen

Maatwerk leveren op school betekent het onderwijs afstemmen op de individuele leerling. In de literatuur ligt de nadruk op leerlingen met een achterstand of gedragsproblemen, maar maatwerkgericht handelen is bedoeld voor elke leerling, dus ook voor het ontwikkelen van talent. De definitie voor maatwerkgericht handelen kan geformuleerd worden als: *Activiteiten van docenten die aansluiten op de leerbehoefte van individuele leerling gericht op het positief beïnvloeden van het leren van de leerling.*

Figuur 1. Theoretisch model maatwerkgericht handelen

Omgaan met verschillen kan onder andere door differentiatie toe te passen in de school en/of klas. Externe differentiatie betreft differentiatie buiten de klas op leervermogen en niveau van de leerlingen. Bij interne differentiatie gaat het om differentiatie binnen de klas en betreft verschillen binnen een vak waardoor leerlingen in te delen zijn in betere, gemiddelde en zwakkere leerlingen (Bosker, 2005). Bij interne differentiatie zijn twee vormen van differentiatie mogelijk. De eerste vorm is erop gericht dat alle leerlingen bepaalde minimumdoelen halen die voor alle leerlingen gelijk zijn. In de praktijk betekent dit dat de inspanningen van de docent zich vooral richten op de laag presterende leerlingen. In de tweede vorm wordt gestreefd alle leerlingen een sprong voorwaarts te laten maken, dus zowel laag- als hoogpresterders.

Maatwerkgericht handelen in relatie tot Passend onderwijs

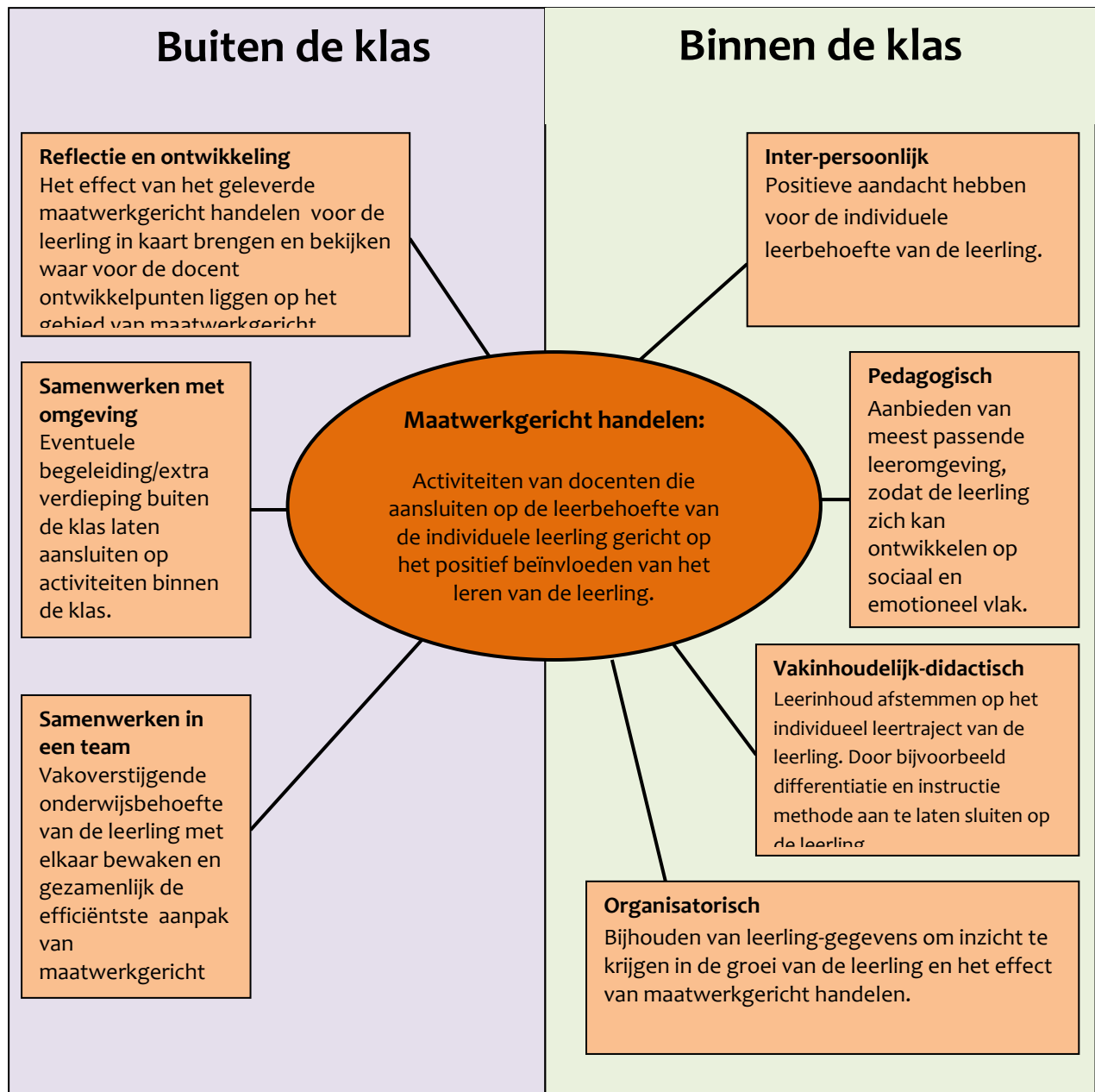
Het Nederlands onderwijsbeleid beoogt dat elk kind onderwijs krijgt dat het beste bij zijn of haar talenten beperkingen past (Beurden & Dietvorst, 2011). Onder invloed van ontwikkelingen rond Passend Onderwijs, krijgen docenten meer te maken met heterogene populaties leerlingen. Het doel

van Passend onderwijs is dat er voor alle leerlingen, met of zonder extra onderwijsondersteuning, een passend onderwijsaanbod is (Walraven, Kieft & Broekman, 2011). Afstemmen van het eigen handelen van docenten op de individuele onderwijsbehoeften van leerlingen wordt hiermee nog belangrijker.

Maatwerk leveren

De kwaliteit van maatwerk hangt af van de docent die het in de praktijk moet realiseren (Meijer, 2005). Wat docenten doen in de klas hangt samen met hun opleiding, ervaring, overtuigingen en houding en met de situatie in de klas en de school. Ook factoren buiten de school zoals lokale en regionale voorzieningen, beleid en financiering hebben hier invloed op (Adema et al., 2009). Om inzichtelijk te maken hoe maatwerkgericht handelen een onderdeel kan zijn van het handelingsrepertoire van de docent is in figuur 2 een indeling gemaakt van de SBL-competenties (Stichting Beroepskwaliteit Leraren) voor VO docenten en de mogelijke relatie tot maatwerkgericht handelen.

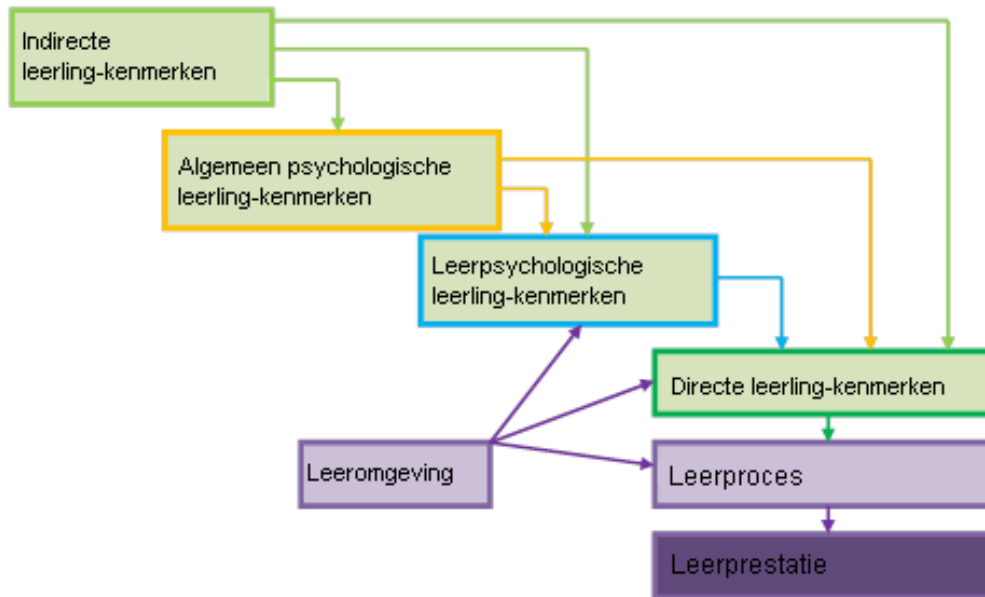
Figuur 2. Theoretisch model maatwerkgericht handelen in combinatie met SBL competenties

Leerlingkenmerken en maatwerkgericht handelen

Maatwerkgericht handelen kan niet zonder een goed beeld te hebben van de kenmerken van de leerling. Simons (1995) heeft een bruikbare indeling gemaakt van leerlingkenmerken die er toe doen in leerprocessen, en die gebruikt kan worden bij het vormgeven van het maatwerkgericht handelen.

Figuur 3. Leerling-kenmerken in relatie tot leerproces (Simons, 1995, p1.)

Directe leerlingkenmerken

De directe leerling-kenmerken staan het dichtst bij de leerprocessen en hebben een belangrijke relatie met de leerprocessen en de leerprestatie van de leerling. De directe leerling-kenmerken zijn onder te verdelen in *leeractiviteiten*, *denkactiviteiten*, *voorkennis* en *leersituatiebeleving & vakbeleving*. Een leerling zet leeractiviteiten in om een bepaald leerdoel te bereiken. Denkactiviteiten worden door een leerling gebruikt bij het verwerken van informatie. Leerlingen bezitten voorkennis, maar deze verschilt in de mate van compleetheit, juistheid, beschikbaarheid, toegankelijkheid, en structurering en organisatie. De leersituatiebeleving bepaalt in belangrijke mate de leerintentie van de leerling. Wanneer bijvoorbeeld een leerling de taak uitdagend vindt wil de leerling zich inspannen. De vakbeleving is een subjectieve waardering van het vak. Dit blijkt een belangrijke rol te spelen bij de waardering van een leersituatie. Zowel de vak- als de leersituatiebeleving beïnvloeden de leerprestatie van de leerling.

Leerpsychologische leerling-kenmerken

Onder leerpsychologische kenmerken worden *leerstijlen*, *metacognitieve kennis en vaardigheden*, *leervermogen* en *leer- & prestatie-motivatie* verstaan. Leerlingen kunnen verschillende leerstijlen hebben. Docenten dienen hierop in te springen zodat iedere leerling een diepere verwerking van de leerstof kan bereiken. Verondersteld wordt dat leerlingen met veel metacognitieve kennis, kennis

over het eigen cognitieve functioneren, beter hun cognities kunnen sturen. Het leervermogen van de leerling hangt hier mee samen. Onder leervermogen wordt verstaan het zelfstandig kunnen uitvoeren van een leerfunctie zoals cognitieve, affectieve en metacognitieve activiteiten die tijdens het leerproces uitgevoerd moeten worden. Het leervermogen van de leerling hangt af van het type leeromgeving waarin de leerling zich bevindt. Bij prestatiemotivatie, het gericht zijn op het nastreven van succes en de daaraan verbonden positieve gevoelens, spelen het beeld van de eigen bekwaamheid, de intrinsieke motivatie, de extrinsieke motivatie, en de oriëntatie op succes of falen een rol.

De leerpsychologische leerling-kenmerken hebben invloed op de leerprestatie via de directe leerling-kenmerken. Metacognitieve kennis en vaardigheden en leervermogen zijn vooral van invloed via de voorkennis en de leer- en denkactiviteiten. De leer- en prestatiemotivatie en het beeld van eigen bekwaamheid zijn vooral van invloed via de leersituatie- en vakbeleving.

Algemeen psychologische leerlingkenmerken

Er zijn vele psychologische leerling-kenmerken, maar Simons (1995) richt zich alleen op intelligentie. Intelligentie heeft namelijk invloed op de leerpsychologische en de directe leerlingkenmerken. Leerlingen zelf zijn in hun ideeën over intelligentie in te delen in twee groepen. De ene groep denkt dat intelligentie te beïnvloeden is door je best te doen of door nieuwe vaardigheden te werven. De andere deel denkt dat intelligentie een vast gegeven is en niet veranderbaar is. Dit verschil in opvatting kan het gedrag van leerlingen ten opzicht van leeractiviteiten bepalen. Het blijkt dat leerlingen met een statisch intelligentie begrip niet geneigd zijn voor zichzelf doelen te stellen om hun competentie te vergroten, iets nieuws uit te vinden of te komen tot dieper begrip in tegenstelling tot leerlingen met een dynamisch intelligentiebegrp. De invloed van intelligentie op de leerprestaties verloopt waarschijnlijk via de directe en leerpsychologische leerling-kenmerken; voorkennis, leeractiviteiten, metacognitieve vaardigheden en leerstijlen.

Indirecte leerlingkenmerken

Onder indirecte leerling-kenmerken worden *leeftijd, ervaring, geslacht en thuismilieu verstaan*. Deze hebben via directe en leerpsychologische leerling-kenmerken en mogelijk ook via algemene psychologische kenmerken invloed op de leerprocessen en leerprestatie. Leeftijd en ervaring hebben vooral invloed via voorkennis, leeractiviteiten en leerstijlen. Geslacht heeft vooral invloed via motivationele factoren, zoals het toeschrijven van slagen en falen aan interne en externe oorzaken of het hebben van voorkeuren voor vakken en opleidingstrajecten als gevolg van sekserolopvattingen. Deze opvattingen worden maar voor een klein deel bepaald door opvoeding en onderwijs en wellicht meer door onderlinge beïnvloeding en persoonlijke factoren. Het thuismilieu heeft voornamelijk invloed op het leerproces en leerprestatie via motivatie en leer- en denkactiviteiten.

Aan de slag met maatwerkgericht handelen

Alvorens concreet op school bezig te gaan met maatwerkgericht handelen is het verstandig eerst de situatie op school in kaart te brengen. Hierbij gaat het niet alleen om hoe het maatwerkgericht handelen eruit ziet en welke leerlinggegevens beschikbaar zijn, maar ook om de houding van docenten en schoolleiding ten aanzien van maatwerkgericht handelen en de wijze waarop zij dit handelen vormgeven al dan niet gebruikmakend van aanwezige informatie over leerlingkenmerken. We beschrijven hier ter inspiratie voor andere scholen, op welke manier het Baken Stad College dit heeft uitgevoerd. Resultaten van het in kaart gebrachte maatwerkgericht handelen kunt u vinden in de brochure: “Haal eruit wat er in zit!” (Baken Stad College/Oberon, 2012).

Perceptie op maatwerkgericht handelen van actoren

In school is gestart met een brede oriëntatie op wat docenten verstaan onder maatwerkgericht handelen met het doel te komen tot een breed gedragen definitie, bewustwording van het belang en de eigenrol en het openen van de discussie over de inhoud van het concept. Dit is gedaan door afname van een vragenlijst en het voeren van gesprekken met docenten door docentonderzoekers en externe onderzoekers. De vragenlijst en de gesprekken richten zich op houding en handelen van docenten (hoe sta ik erin?) en de organisatie (hoe staat de school erin?). Docenten zijn bevraagd op:

- ⇒ Eigen definitie van maatwerkgericht handelen
- ⇒ Welke informatie over leerlingen zij (willen) gebruiken bij het vormgeven van het vakonderwijs
- ⇒ Op welke manier ze maatwerkgericht handelen vorm (willen) geven
- ⇒ Welke leerlingkenmerken volgens hen belangrijk zijn bij maatwerkgericht handelen

Ook met leerlingen is gesproken over de manier waarop docenten in de klas aandacht hebben voor leerbehoeften van individuele leerlingen.

De schoolleiding is bevestigd op de visie ten aanzien van maatwerkgericht handelen, de eigen rol, en de mate van ondersteuning van docenten.

Wat gebeurt er al in school aan maatwerkgericht handelen?

Docenten, schoolleiding en leerlingen hebben een beeld bij maatwerkgericht handelen in de eigen school. Om te toetsen of dit beeld overeenkomt met de realiteit in de praktijk is op het Baken Stad College het daadwerkelijke maatwerkgericht handelen in kaart gebracht. Maar hoe meet je nu bij de docenten hun maatwerkgericht handelen? Het Baken Stad College heeft dit bij haar docenten onderzocht met behulp van vignettes. Dit zijn systematisch uitgewerkte beschrijvingen van concrete lessituaties waarin kenmerken van leerlingen zijn verwerkt en waarbij de docenten is gevraagd aan te geven hoe men zou handelen in de specifieke situatie. Ook is gevraagd naar de reden van handelen en op basis van welke kennis of ervaring de docenten handelen. De vignettes zijn speciaal voor het Baken Stad College ontwikkeld door onderzoekers en docenten.

De leerlingkenmerken die in de vignettes zijn toegepast zijn leerlingkenmerken die volgens de docenten van het BSC belangrijk waren om hierbij maatwerk te leveren. In de tabel op de volgende pagina is te zien welke kenmerken door de docenten (N=60) van het BSC. De door de docent genoemde kenmerken blijken vooral te vallen onder de directe en leerpsychologische leerlingkenmerken zoals onderscheiden door Simons (1995).

Leerlingkenmerken ten behoeve van maatwerkgericht handelen		
	Kenmerken benoemd in interview en enquête	Mogelijke definitie
Leerpsychologische leerling-kenmerken	Motivatie Leermotivatie Prestatiemotivatie Gerichtheid op kennisverwerving Niet gaan voor een zesje	De mate van gerichtheid op het nastreven van succes en de daaraan verbonden positieve gevoelens (beeld van eigen bekwaamheid, intrinsieke motivatie, extrinsieke motivatie, succesoriëntatie).
	Zelfstandigheid (leervermogen)	De mate van het zelfstandig kunnen uitvoeren van leerfuncties (cognitieve, affectieve en metacognitieve activiteiten) die tijdens leerprocessen uitgevoerd moeten worden. De leerling met veel leervermogen is in staat zijn eigen leren goed voor te bereiden, de benodigde leeractiviteiten uit te voeren en het leren adequaat te sturen
	Mate van behoefte aan structuur Bereidheid tot reflectie Leerling-docent interactie Spullen meenemen /op orde hebben Agenda gebruik Nalatigheid	De mate van behoefte aan structuur tijdens leerprocessen.
Directe leerling-kenmerken	Leersituatie en vakbeleving Ongeïnteresseerd Wisselende werkhouding Nalatigheid	De mate van uitdaging en interesse van de taak volgens de leerling. De mate van subjectieve waarding van het vak
	Denkactiviteiten Spanningsboog Concentratie Snel afgeleid Behoefte aan minder factoren die afleiden	De mate van gerichtheid en concentratie tijdens het leerproces
	Capaciteit per vak (denk en leeractiviteiten) Achterstanden Behoefte aan individuele uitleg Moeite hebben met informatie opnemen Goede / betere leerlingen Meer moeite met basiskennis Meer moeite met vaardigheden Capaciteit ontbreekt Veel talent, sterke en zwakke leerlingen Taalniveau Dyslectisch Spellingsproblemen Behoefte aan extra tijd Sterk / zwakker in spelling woordbegrip	De mate waarin een leerling voor het vak voorkennis heeft en denkactiviteiten en leeractiviteiten beheerst. De mate waarin de leerling de taal beheerst met name op het gebied van spelling en woordbegrip.

Uiteindelijk zijn de door docenten genoemde kenmerken samengevat onder twee hoofdnoemers: capaciteit en prestatiemotivatie. Ter illustratie van mogelijke uitkomsten van het in kaart brengen van maatwerkgericht handelen is onderstaande tabel opgenomen:

	Hoge prestatiemotivatie	Lage prestatiemotivatie
Lage capaciteit	Meer lesstof	Extra begeleiding
		Opnieuw maken (om probleem te achterhalen)
		Leerling verplaatsen (dicht bij bureau van docent voor extra begeleiding)
Gemiddelde capaciteit		Motiveren en stimuleren
		Werk controleren en fouten opnieuw maken (om probleem te achterhalen)
		Meer verdiepingsstof
Hoge capaciteit		Meer verdiepingsstof
		Andere leerlingen laten helpen
		Motiveren, stimuleren en uitdagen
		Bij negatieve invloed van klas op leerling: in gesprek gaan met leerling

Uit de resultaten van de vignetten kwam naar voren dat de docenten van het BSC een divers handelingsrepertoire bezitten en dit weten toe te passen in verschillende klassensituaties endat zij dit vooral doen op basis van ervaring en gevoel.

Welke informatie over leerlingen is beschikbaar en hoe wordt ontsloten voor docenten?

Behalve in kaart te brengen hoe men denkt over maatwerkgericht handelen in school en hoe er daadwerkelijk gehandeld wordt, is het zinvol te kijken welke informatie over leerlingen de school ter beschikking staat en hoe docenten deze informatie tot zich krijgen of kunnen nemen. Een docentonderzoeker betrokken in het SLOA project heeft alle informatiebronnen geïnventariseerd en beschreven, in schema gezet en daarbij aangegeven op welke wijze de informatie toegankelijk is voor docenten.

In de vragenlijst en gesprekken met docenten is gesproken over hoe zij hun weg vinden in deze beschikbare informatiestroom. Door de gesprekken is onder andere duidelijk geworden dat veel van de beschikbare informatie niet of nauwelijks wordt gebruikt door docenten en dat zij vooral op eigen manieren informatie over leerlingen verzamelen door observatie in de les, toetsen en via de leerling zelf.

Van in kaart brengen naar een plan voor maatwerkgericht handelen

De fase van het in kaart brengen van maatwerkgericht handelen is afgerond op het Baken Stad College. De in kaart gebrachte situatie dient nu als uitgangspunt voor het maken van een plan voor maatwerkgericht handelen. Docenten van Baken Stad College gaan met elkaar in gesprek over de verschillende mogelijkheden van maatwerkgericht handelen. Dan wordt ook bekeken hoe de informatie over leerlingen ontsloten kan worden ten behoeve van het handelen op maat in de klas en hoe docenten vanuit die informatie onderwijs op maat kunnen realiseren. Dit gebeurt in twee docententeams. Vervolgens gaan de docenten van beide kernteams werken met de plannen voor

maatwerkgericht handelen in leerjaar 1. Ter ondersteuning zullen wederzijdse observaties door docenten en intervisiebijeenkomstenplaatsvinden. Door regelmatig te evalueren kan het effect van maatwerkgericht handelen zichtbaar worden.

Literatuurverwijzingen

Adema, E., Loeffen, E., Miltenburg, E., Voets, M., & Wit de, C. (2009). *Passend & Competent. Onderzoek naar competenties van leraren bij Passend onderwijs*. 's-Hertogenbosch: KPC Groep

Baken Stad College/Oberon (2012). "Haal eruit wat erin zit!". Brochure SLOA project.

Beurden, B., & Dietvorst, C. (2011). *Het komt op de leraar aan*. Den Haag: Boom Lemma Uitgevers.

Bosker, R.J. (2005). De grenzen van gedifferentieerd onderwijs. Gevonden op 14-02-2012:
<http://redes.eldoc.ub.rug.nl/FILES/root/2005/r.j.bosker/bosker.pdf>

Meijer, C. J. W. (2005). *Inclusief onderwijs en de praktijk in de klas in het voorgezet onderwijs*.
Samenvattend rapport 2005 European Agency for Development in Special Needs Education
ISBN: 87-91500-22-2

Simons P. R. J. (1995). Leerling-kenmerken. In *Onderwijskunde: een kennisbasis voor professionals*, pp.14-40. Groningen: Wolters-Noordhoff

Walraven, M. , Kieft, M. , Broekman, L. (2011). *Passend onderwijs aan leerlingen met gedragsproblemen; Ervaren docenten uit het voortgezet onderwijs aan het woord*. Utrecht: Oberon

Colofon

Deze brochure is ontwikkeld in het kader van het SLOA project “Haal eruit wat erin zit!”, op het Baken Stad College te Almere. Het SLOA project wordt gesubsidieerd vanuit de SLOAregeling, VO-Raad, Utrecht.

Het SLOA project wordt uitgevoerd in samenwerking met Oberon, onderzoeks- en adviesbureau voor het onderwijs te Utrecht.

Voor meer informatie over het SLOA project kunt u contact opnemen met het Baken Stad College, Sonja Lensen of Tijmen Schipper (www.hetbaken.nl) of Oberon, Ditte Lockhorst (www.oberon.eu).

Deze brochure is samengesteld door:

Oberon: [logo]
Ditte Lockhorst
Marjolein Verkammen-Baarda
Eelco van Aarsen
Miriam Walraven

Baken Stad College:[logo]
Sonja Lensen
Tijmen Schipper
Gerard Roos

Andere brochures die in het kader van dit SLOA project zijn samengesteld:

⇒ *Haal eruit wat erin zit!* over de resultaten van de eerste onderzoeksfase van het SLOA project.

Almere/Utrecht, februari 2012